

פרוטוקול מס' 95

מישיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה
ביום ג', בסיוון חשלה - 13.5.75, שעה 08.30

נ כ ח ר :

- חברי הוועדה:
- י. תמיד - יו"ר
  - ח. אנו-דביע
  - י. בארי
  - א. ורדיגר
  - ד. קורן
  - ב. צ. קשת

מוזמנים:

- ח"כ מ. פרוש
- צ. רוזן - סגן ראש עיריית ירושלים
  - י. ליפל - מ"מ מנכ"ל משרד הדתות
  - ד. קסטור - משרד הדתות
  - ד. פרלא - "
  - ז. ברוורמן - "
  - מר דותם - משרד הפנים

מזכיר הוועדה:

- י. ברזני

ר ש מ ה :

- א. אדלר

סדר-היום:

הצעות לטה"י של ח"כ פרוש וקשת
בענין בתי-עלמין בפקיעין ובהר-הזיתים

היו"ר י. תמיר:

אני פותח את הישיבה.

קיבלתי שני מכתבי-אזעקה מראש-העין, הקובלים על המועצה המקומית שחדלה למעשה לתפקד בכל הנוגע לפיקוח על הבניה. אנשים בונים להם צריפים, פחונים וכו' תוך הפקרות גמורה, על אדמה שתופשים, והרצועה במקום הותרה למעשה. הייתי מבקש לשמוע חוות דעת של חברי הוועדה, מה הם חושבים שצריך לעשות/בנו ון.

ב.צ. קשת:

אני מציע למנות ועדה של שלושה חברים שיבקרו בראש-העין ויגישו דו"ח לוועדה. אותה הצעה אני מציע גם בענין כרמיאל, כמו שעשינו לגבי גבעת-עדה.

היו"ר י. תמיר:

אני מקבל את ההצעה, גם בענין כרמיאל.

1. הצעות לטה"י בענין פסייעין והר-הזיתים

מ. פרוש:

איש לא תיאר לעצמו עם שחרור ירושלים שכעבור שמונה שנים נימצא במצב בו אנו נמצאים היום בהר-הזיתים, שהירדנים עשו מה שעשו - ואנחנו יושבים שאנשים.

ב-14.11.72 ביקרה ועדת הפנים בהר-הזיתים, לאחר שקיימה דיונים בנושא. הצגנו אז לפני תמונות של המקום כפי שנראה בזמן המנדט, לעומת מה שקיבלנו אנו עם השחרור. מאז החלה פעולת החשיפה נחשפו 300 קברים, ביניהם קבריהם של תלמידי הגר"א מוילנה ועוד, ולדעתי הגיע הזמן לשקם את הקברים שבנחל קדרון. ומכל מקום, ילא ייתכן להשאיר את המצב כמות שהוא בגלל חוסר תקציב.

מר רון מעיריית ירושלים אמר בשעתו שאלא אם כן נמצא דרך אלטרנטיבית לערבים לאבו-טור - נשוב ונכסה את הקברים הללו. זהו דבר חמור ביותר, ומעיד על הלך-דוח מסויים בציבור. גם אם אין אלטרנטיבה לכביש - אין כל הצדקה שנרשה להשאיר כביש על קברים. ומה גם שאנחנו יודעים שאכן יש אלטרנטיבה. כשירושלים היתה חצויה היה לערבים קושי בנדון, אבל עכשיו הבעיה לא קיימת עוד.

הנתיב המערבי של כביש ירושלים-יריחו עובר עד היום באורך של 180 על קברים. היו שם שני מסלולים, כשביניהם שורה. לא האמינו לנו כשטענו שבצו המערבי יש קברים רבים מתחת לכביש, עד שהם נחשפו. חוסיין רצה בשעתו להוכיח שהוא שולט בירושלים, ולכן סלל את כביש-הירוקה הרחב הזה על הקברים. גם את זה לא הצלחנו עד היום להוריד.

דבר נוסף שלא יאומן כי יסופר: הכביש שליד מלון "אינטרקונטיננטל" מתחת לכביש הזה יש קברים רבים. בשעתו נעשה שם מעשה בניגוד לחוק, ונחפרו כוכים אחדים מתחת לכביש, שאכן גילו שלדים של יהודים שהיו קבורים שם. חלק מהמצב במקום זה אמנם חוקן, אבל עדיין יש קטע של כביש שמתחתיו קברים, של משפחת סלונים.

סגן ראש עיריית ירושלים מר רוזן טוען שצריך להפנות את הענין לוועדת השרים לענין ירושלים, משום שזהו ענין פוליטי. אנחנו דורשים כל הזמן באמצעות נציגינו באו"ם שהפולנים ישנו את תכניותיהם לסלול כבישים מעל לבתי-קברות יהודיים בוולשה ועוד, ולאחר מאמצים רבים הם אמנם שינו את תכניותיהם. וכיצד ניראה אנחנו בעינינו אנו אם נעבור בשקט על מעשה ונדליזם שעשו בשעתו הירדנים, ולא נתקן?

חלקו של הכביש ברוב 20 מטרים אל ראס-אל-עמוד סלול אף הוא על קברים. עד היום לא הצלחנו להשפיע להזיז את הגדר ולחשוף את הקברים. עונים לנו בנימוקים של בטחון: יש צורך בכביש-גיש רחב בכניסה לירושלים, שמא צריך יהיה להעביר שם טנקים. אבל מה לעשות ומיד לאחר הקטע הזה מסתיים הקטע הרחב של הכביש ליריחו ומשם ואילך רחבו אינו עולה על 6 מטרים?

א. אי-אפשר לעשות את זה לבד, ע"י
בולדוזרים?

א. ורדיגר:

ייתכן שלא תהיה לנו ברירה.

מ. פרוש:

ליד כפר השילוח יש חלקה שנקראת
"חלקת יד מרים". כשביקרה שם ועדת הפנים הוכיח לנו הרב שמידע שיש שם
קברים, אבל עד עכשיו אי-אפשר להוריד את הערבי שתפס שם שטח לא-שלו.

הוא הדין במלון "פנורמה". שטח החניה
שליד המלון משתרע על קברים. עד היום מסרבת חברת החשמל של מזרח
ירושלים להעביר את עמודי החשמל משם. כשנחפר אחד העמודים - נתגלה שהוא
חפץ צאמצע גופתו של נפטר.

יש בחיים ערביים הבנויים על שטחים
רשומים בטאבו על שם יהודים. ובכל פעם שמגישים בענין זה תביעה משפטית
לפני השופט הערבי - הוא מתעלל בנו ממש וסוחב את העניינים; בכל פעם
כשמגיע מועד הבירור - הוא "חולה".

יש קברים שניתן ללמוד מהם על ההסטוריה
של תחילת הישוב היהודי בירושלים. בספטמבר 1968 כתבה מזכירת הממשלה
ראז לשרי הדתות והמשפטים: אני מתכבדת להביא לתשומת לבכם את החלטת
הממשלה מיום ח' באלול תשכ"ח לגדר את בית-הקברות הספרדי הישן הנמצא
במורדות הר-ציון. תכניות גידור מפורטות נמצאות כבר מזמן במסד הדתות,
ומוכנות לביצוע, אבל אין תקציב.

במורד המזרחי של הר-הגבית יש בית-
קברות מימי-הביניים. נתגלו שם מצבות מאלפות מבחינה הסטורית, אבל מזה
כשנה שחשיפתן נפסקה.

כל עבודות השיקום בהר-הזיתים למעשה
נפסקו כליל, משום שכל התקציב של מועצת בתי-העלמין, לכל העבודות
הללו, לא רק לשיקום בתי-קברות, מגיע בסך הכל ל-270 אלף לירות לשנה.

אפשר היה לחשוב שיש כאן ענין פוליטי:
מי יודע מה יקרה אם נפגע בערבים האלה. אבל למעשה זהו ענין של כסף.
זה לא ענין של כביש אלטרנטיבי בנחל קדרון, אלא ענין של פיצויים
כספיים. והלוואי ולא היו מסיימים אותם.

למה מרשה העיריה לערבים לבנות שם

ללא רשות, בתוך שטח הר-הזיתים?

יש ענין נוסף: מצבורי עפר שנחפר
ויש בו לעתים שרידים של אנשים שהיו קבורים. לא ייתכן שבכל שטחה של
ירושלים לא ימצא מקום לטמון בו את העפר הזה.

אנחנו דורשים לסלק את כל מטיגי-הגבול
שנכנסו לשטח בתי-הקברות. אנחנו צריכים לגדר את שטח בתי-הקברות; לשקם
את המצבות ההרוסות, ולשפר את בתי-הקברות. ברור שכל זה מצריך תקציב.
יש אצלנו רשימה של תביעות שאנו תובעים מאז שחרור ירושלים, והעניינים
נסחבים כבר שנים. וכשאנחנו חוזרים על תביעותינו שוב - או מרים לנו
עכשיו: למה חייבתם שמונה שנים? לא חייבנו; פעלנו כל הזמן, ואני
מתבייש על שהגענו למה שהגענו. בפרט שיש לכך השלכות. ד"ר יצחק לויין,
המייצג אותנו באו"ם, מבקש שנמעיט לכתוב על כך, משום שזה מפריע לנו
במקומות אחרים.

יש שואלים: מדוע הרגישות הזאת שלכם
לנושא זה? גדולי המקובלים ראו כל הדורות בבזיון קברי ישראל אחד.
הדברים החמורים ביותר. שמירת שבת-קודש אצלנו - אתם יודעים מה פירושה.
אבל עבודת בית-המקדש דוחה גם שמירת שבת, ואילו כשבהן הולך ברחוב
ומוצא מת-מצווה - הטיפול במת-מצווה דוחה גם את עבודת בית-המקדש.

ועכשיו לענין פקיעין. גם שם יש
אתרים הסטוריים, כמו מערת רבי שמעון בר-יוחאי, ויש שם שני בתי-קברות
יהודיים עתיקים. בית-הקברות הגדול בכניסה לכפר מכביש עבו-צפת - פרוץ
כולו. הדברים הגיעו לכך שהקימו בור-שפכין בתוך שטח בתי-הקברות.
בשעתו ענה לי שר הדתות: משרד הדתות מטפל בהקמת הגדר, וכשיחקבל
האומדן ממע"ץ - נתחיל בביצוע. אבל עד היום לא בוצע דבר. מועצת פקיעין
ניסתה בכביש את המעיין של ר' שמעון בר-יוחאי; ליד אחד הקברים נקבע
מקום לזריקת האשפה של הכפר. גם הקה"ל מכרה בשעתו לערבי אחת מאחוזות-

ס. פרוש:

אנו דורשים לגדור את בית-הקברות; התכניות לכך כבר מוכנים, ודרושים דק האמצעים הכספיים. אנחנו דורשים לשקם את בית-הקברות, לשמור על האתרים היהודיים בפקיעין, ולדורש מן הקרן-הקיימת להפסיק כל מכירת קרקעות של יהודים לערבים. אנו דורשים הגנה משפטית על הערעורים בדבר השטח של בית-הקברות, ונקיטת צעדים משפטיים נגד מחללי בית-הקברות וכל מסיגי הגבול. אנו דורשים לעשות לשינוי המצב המשפטי של הקדשות שם, שהטיפול בהם מסור כיום מצד אחד בידי מינהל מקרקעי ישראל ומצד שני בידי משרד המשפטים, מה שמונע אפשרות של טיפול נאות. אנו דורשים להוציא מיד את בור-השופכין משטח בית-הקברות. יש לנו חשש שיש נטייה מצד הדרוזים הגרים שם לפעול כדי להשכיח את העובדה שבפקיעין היה כל הזמן ישוב יהודי.

ג. קשת:

קיבלתי מכתבים גם ממשפחת זינתי בפקיעין וגם מהרב של מעלות, בהם מתריעים על המצב בפקיעין. בשעתו כתבתי לשר הדתות בנדון, אבל עד היום לא קיבלתי תשובה.

ברור לי שצריך לנקוט באמצעים כדי שהחילוץ הזה ייפסק. בישיבה אחרת אעלה את הבעיה של חיזוק הישוב היהודי בכלל בסביבה. מכל מקום, אשמח לשמוע מאנשי משרד הדתות מה נעשה ומה חושבים לעשות שם.

ד. רוזן:

יש רגישות סביב הנושא של בתי-הקברות בהר-הזיתים בירושלים, רגישות שאנו ערים לה. ח'כ פרוש מכיר את הבעיה עוד מעבודתו בעיריית ירושלים.

העובדה ברורה: נסללו כבישים על קברים. באיזה תווי - אין איש יודע בדיוק; בודקים זאת.

מה שנוגע לצד המערבי של כביש יריחו, שהוא חפור - כאן יש עניין של חשיפת הקברים. הנושא הוטל על מועצת בתי העלמין בירושלים. יש הנושא השני, שהיה חמור בשלב מסויים, של כביש המוביל מדרך יריחו לכפר השילוח, שנחתך שלא באישור. ביום אחד הופסקה התחבורה לאיזור מאוכלס מאד, והיינו צריכים להטות את התחבורה לכיוונים אחרים, והחושבים תבעו קשר לאיזור שהיו קשורים אליו שנים רבות. הוגשו ארבע פניות לבג"צ, ששתים מהן נדחו ושתיים נתקבלו, תוך בקשה לעיריית ירושלים למצוא דרכים אלטרנטיביות באותו כביש. ועדת השרים לעניין ירושלים, בדיון מקביל, אישרה עפ"י המלצת מומחים קשר אלטרנטיבי לכבישים בסביבה, עד שימצא פתרון ע"י כביש מקביל לכביש השילוח שנהרס. אחת ההצעות אמרה לבנות כביש על עמודים וקשתות, במסלול שבו היו בזמנים קודמים דרכים להולכי-רגל. הפתרון הזה נתקבל על דעת כל המומחים והחוגים. הצעה זו נתקבלה גם על דעת ביהמ"ש הגבוה לצדק, ושני מגישי הבג"צ הסירו את תביעותיהם. עפ"י אותה הצעה של ועדת השרים לעניין ירושלים אנו משקמים את כביש עיר-דוד היוצא מכביש האופל ומתחבר עם כביש אבו-טור. זהו כביש בעליה תלויה, קשה לתנועה. הרחבנו אותו תוך הפקעות, אבל עדיין אין הוא עונה לצרכים, ואנחנו עושים מאמצים מכסימליים.

לאחר הסיכום של בג"צ הגענו עם כל הגורמים הנוגעים בדבר להסכם שבעבודות העפר והכנת התשתית לכביש נגיע לחשיפת הקברים. איננו יודעים בוודאות אם הכביש המקביל לזה שנהרס יהיה מוכן בעוד שנה, חמש או עשר שנים. כביש השילוח בשלב זה מקבל אפוא את טיפולו. אני מעביר ליו"ר פרוטוקול של הישיבה שדנה בנושא, בהשתתפות כל הגורמים הנוגעים בדבר. בידי גם מפה המראה כיצד צריך להיראות בסופו של דבר הכביש החדש, כשהעמודים בין הקשתות יהיה במרחקים לא שווים, כדי להתאימם לקברים שמתחתם (משום שהקברים אינם לכל אורך הכביש אלא הם נפסקים סמוך לקבר זכריה). בינתיים אנו משקמים כאמור את כביש עיר-דוד, קרוב לשער-האשפות, המתקשר עם אבו-טור.

הנושא של שיקום הקברים הוא בתחום פעולתה של מועצת בתי-העלמין.

מה שנוגע לאיזור ראס-אל-עמוד (פנורמה) - יש טענה שקטע מסויים של הכביש נסלל על קברים. איש אינו יכול להצביע בוודאות ע"י מפות ותצלומים (כפי שקיימים במקומות אחרים)

צ. רוזן:

שהדבר אמנם כך. אבל יש רגישות, וגם בענין זה מטפלים לאחורונה..

הוא הדין בגדר הסמוכה למלון
"אינטרקונטיננטל". דבר זה מחייב הקמת חשית במקום, וחשיפת הקברים.

אין לי מה לומר על דבריו של ח'כ
פרוש בענין הבאת בולדווד. מכל מקום, כל חשיפה עד כה טופלה במסגרת
ועדת השרים לענין ירושלים, בראשות שר המשפטים, שבה מיוצגים גם
עיריית ירושלים וגם כל המשרדים הנוגעים בדבר, ואנחנו מצדנו נבצע כל
החלטה שתקבל שם, כפי שצויה לגבי כביש השילוח. לא הייתי מציע שהדבר
יעשה בצורה שנעשה לגבי כביש השילוח. הייתי מציע לוועדת הפנים לסמוך
ככל זאת על המוסד המוסמך לפקח ולהמנות את העבודות - מועצת בתי-העלמין
הממונה על בתי-העלמין, ואל נעשה דברים שאיננו רוצים ללמוד אותם
מאחרים.

לשאלה למה בונים ללא רשות בהר-הזיתים
- אני מודיע שעיריית ירושלים צוהגת ביד חזקה לגבי בניה בלתי חוקית
בכל מקום, כולל המקום הזה. מכל מקום, הייתי מבקש פרטים יותר
מודייקים. יש פלישות לשטח פה ושם. אינני מניח שהברות קדישא משלימות
עם פלישות כאלה בתחומי בתי-העלמין. ומכל מקום, לעיריית ירושלים יש
כתובת אחת בענין זה - משרד הדתות, ואני חוזר ומבקש מכם לפנות
בענין זה למועצת בתי-העלמין.

מר ליפל:

אין לי הרבה מה להוסיף על הדברים
שנאמרו, אבל הייתי רוצה שנחלק את
הענין לשניים. יש חלק שהוא פוליטי, ויש חלק - כמו צנין בתי-הקברות -
שהוא ענין של השקעה כספית של מיליונים ואין בכוחו של משרד הדתות
לברו להיענות לזה.

מה שנוגע לחלק המדיני - בתי-הקברות
בהר-הזיתים משתרע על כ-440 דונם. במאות האחרונות נקברו שם כ-60-70 אלף
יהודים. הירדנים פיתחו שם מה שמצאו לזכרון לפתח; חלק מהקברים הרסו
תוך כדי עבודות הפיתוח, אם כי חלק הרסו גם מתוך רצון להרוס סתם.
נפגעו ממש כ-4,000 עד 6,000 קברים. מהם נחשפו בשנים האחרונות כאלף,
ע"י ביטול הכביש של "אינטרקונטיננטל" וכו'. מצבות (לא קברים) היו
בהר-הזיתים כ-50 אלף; למעלה ממחציתם נפגעו, כ-35-50 אלף. יש בטביבה
שלושה מחנות צבאיים שלבגייחם השתמשו באבני מצבות. עד מלחמת השחרור
פעלו בירושלים 28 חברות-קדישא, והמצבות עד אז נשמרו היטב.

ח'כ פרוש דיבר על מכלול הבעיה, והיא
אמנם קיימת. אבל אני הייתי מציע להפריד בין המקומות השונים. יש
מקומות שהטיפול בהם קל יותר. כביש הקדרון עבר בהצלחה, בלי בעיות
מיוחדות, למרות החשש שהיה מפני רגישות יתרה. עכ"פ, צריך לבדוק ולהציע
פתרון לכל מקרה לחוד, כי יש מקומות שבהם כאמור הטיפול הוא תקציבי
בלבד, ויש מקומות שבהם הבעיה היא מדינית. וצריך לזכור שכאשר מדובר
בתקציב - מדובר במיליונים: אישור מצבות, חשיפה, כבישים אלטרנטיביים
וכו'. כבר הזכיר מר רוזן את הכביש-על-עמודים בכפר השילוח. האנגלים
בשעתו בנו כביש דומה על קשתות בין גת-שמנים לואס-אל-עמוד. זוהי
הוצאה של כ-10 מיליון ל"י. אינני מאמין שזה יתבצע אי-פעם.

צ. רוזן:

הפתרון הוא בשלושה שלבים: באשית - כביש
אלטרנטיבי לעיר-דוד, הרחבה, חשית,
תאורה וכו'; שיקום חלק מכביש נחל-קדרון עד לכביש אבו-טור. זה ענין
של 2,5 מיליון ל"י. שנית - שיקומו של כביש אבו-טור, שהוא צר, ובו
דרושה השקעה של כ-5 מיליון, כשעדיין לא ידוע אם הקטע הפרובלמטי של
כביש עיר-דוד יפתור את הבעיה לטווח ארוך. שלישית - הכביש שהזכרתי,
המקביל לכביש שנהרס, ממזש יריחו עד לביה"ס שבכפר השילוח, כביש
שהיה בנוי על עמודים וקשתות (לא כביש-ביילי), והוא ענין של
כ-10 מיליון לירות. ביחד - כ-17,5 מיליון. בינתיים אנו מתכננים את
כל זה תכנון מפורט. כשבינתיים אנחנו הולכים לקטע הראשון בלבד, זה
של כ-2,5 מיליון.

מר ליפל:
אני רוצה לציין שכיום מתנהלת
התחבורה בקטע היורד מסער האשפות
כסדרה, אם כי הכביש לא משוכלל. צריך לשפץ אותו, אבל זה יעלה פחות
מן הגשר העילי.

ב.צ. קשת:
אינני מבין לא בהנדסה ולא בכספים,
אבל אני מלא חרדה כשמדברים בקברי-
אבות, ואינני מבדיל בין יהודי שהיה גדול בדורו ובין יהודי אלמוני
שנקבר במקום כלשהו.
שנית, אין זו בעיה דתית. אינני איש
דתי, אבל במלאחי חרדה כשדרכתי במקום שאמרו לי שמתחתיו קבורים בני-
עמי. בשעתו פעלתי להקמת מצבות על קברות עולי הגרדום בצפת. היה
צריך לסלול דרך כדי להגיע לשם, אבל כשאמרו לי: אתם סוללים דרך על
קברים אחרים - נרעדתי, ועשינו הכל כדי למנוע זאת.

יש דברים שאי-אפשר למרוד אותם
בתקציב, וזהו אחד מהם. אינני יודע בכמה יפגע משק המדינה אם צריך
יהיה להוציא סכום זה או אחר, וזה גם לא מעניין אותי. והפתרון לבעיה
הכספית הזאת יימצא במקום שיימצא הפתרון לכל בעיותינו הכספיות.

יש לי הרגשה שלא נוכל להזיז את הנושא
הזה בלי ועדת השרים לענין ירושלים. כי במקום כלשהו נכנסת הנקודה
המדינית (והכספית). אין ספק שעיריית ירושלים רוצה באותם דברים, וגם
משרד הדתות. עיריית ירושלים מבקשת כתובת לענין; משרד הדתות מבקש
הרשאה ותקציב. אני מציע אפוא שנומין לכאן את יו"ר ועדת השרים לענין
ירושלים.

היו"ר י. תמיר:
יו"ר הוועדה, שר המשפטים, יהיה אצלנו
בלאו הכי בשבוע הבא. בקדיש אפוא חצי
שעה גם לענין זה.

ב.צ. קשת:
אני מציע שלקראת אותה ישיבה נביע
את דעתנו כדי שהיו"ר יוכל בשם
חברי ועדת הפנים להציג לפני שר המשפטים את תביעתנו למעשים מיידיים
כדי להפסיק את המצב הבלתי נסבל בשטח זה.

מ. פרוש:
אין ההמלצות של הוועדה לוועדת השרים
לענין ירושלים אני מציע להבדיל בין
דרישה לחקציבים של מיליונים - שמזה יש היום דחיעה - ובין דברים
שאפשר לעשותם היום, כמו הענין של כביש יריחו, הקטע הקטן העובר על
הקברים ממש, ושהוא גם המזעזע ביותר.

היו"ר י. תמיר:
נמשיך בענין זה בישיבה קרובה.